

Edyta Korepta

Aksjologiczne problemy edukacji kulturalnej - od regionalizmu do globalizacji

Studia Etnologiczne i Antropologiczne 6, 267-273

2002

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Edyta Korepta

Uniwersytet Śląski
Filia w Cieszynie

Aksjologiczne problemy edukacji kulturalnej – od regionalizacji do globalizacji

Człowiek przełomu wieków coraz częściej poszukuje własnej tożsamości, próbuje dokonać samookreślenia wobec globalnych procesów społecznych, wobec świata jako „globalnej wioski”. Koszmarem dla współczesnego człowieka jest poczucie wykorzenienia, samotności, wyobcowania. Lekiem na owe bóle przełomu wieków niejednokrotnie staje się identyfikacja ze społecznością lokalną.

Wątpliwości może budzić kolejność analizowania zasygnalizowanych w tytule procesów: czy od regionalizacji do globalizacji czy też odwrotnie – procesy odżywiania kultur lokalnych należy ujmować jako wynik globalizacji. Za Wojciechem J. Bursztą¹ przyjmuję tę drugą koncepcję.

Kategoria regionalności ma aspekt aksjologiczny, łączy się z etycznością w rozumieniu respektowania takich wartości, które mogą pomóc w rozwiązywaniu moralnych dylematów współczesności². W takim kontekście nabierają charakteru edukacyjnego.

¹ J. W. Burszta: *Antropologia kultury*. Poznań 1998, s. 157–172.

² K. Kossak-Główczeński: *Edukacja regionalna – pytania o realizację*. W: *Edukacja wobec zmiany społecznej*. Red. J. Brzeziński, L. Witkowski. Poznań–Toruń 1994.

Zjawiska społeczne przekraczają granice narodów i państw, stając się procesami globalnymi. Mimo dużego oddalenia geograficznego mają podobny charakter³. Globalizacja zaczyna obejmować również sfery związane z kulturą, chociaż te tkwią w konkretnej przestrzeni lokalnej i tym właśnie różnią się od ponadterytorialnych zjawisk globalnych. Globalizacja jest ponadto procesem abstrakcyjnym – brak mu zasadniczo instytucji wiodących, nie odwołuje się do żadnego narodu – co szczególnie odzwierciedlają zjawiska określane przez socjologów „globalną wioską” (powstawanie sieci komunikacji umożliwiającej pokonywanie czasu i przestrzeni).

Człowiek uczestniczy w życiu szerszej społeczności głównie poprzez udział w mniejszej grupie społecznej – rodzinie, kręgu przyjacielskim, zbiorowości regionalnej – rozumianej jako „[...] środowisko społeczno-kulturowe, to znaczy wyodrębnione przez swoiste i właściwe mu cechy kultury”⁴. Stanisław Ossowski szczegółowo określa, co decyduje o przynależności ludzi do poszczególnych społeczności, i twierdzi, że człowiek ma niejako dwie ojczyzny: prywatną (ojcowiznę, środowisko urodzenia, wychowania, pracy) oraz ideologiczną⁵. Pisząc o „ojczyźnie prywatnej” (czyli o miejscu, z którym człowiek związany jest bezpośrednio), wskazuje na wagę stosunków emocjonalnych łączących ludzi z regionem, popartych nakazem moralnym, zaznaczając, iż „ojczyzna prywatna” reprezentuje „ojczyznę ideologiczną”; wrasta niejako w ojczyznę narodową, której jest częścią. Człowiek, zgodnie z koncepcją S. Ossowskiego, należy do obydwu ojczyzn. „Nie można bowiem być Polakiem w ogóle. Trzeba mieć zakorzenienie w konkretnym środowisku miejscowym, stanowiącym składową część środowiska globalnego.”⁶

To rozumowanie dopuszcza możliwość wdrożenia programu edukacyjnego, poprzez który można wpływać na procesy kształtowania określonego poczucia tożsamości, wystrzegając się jednocześnie niebezpiecznych tendencji do manipulowania regionalizmem, co zauważa się w praktyce.

Prawidłowo opracowany program edukacji regionalnej musi mieć oparcie w określonej koncepcji filozoficznej. Kazimierz Kossak-Główczewski sytuuje edukację w ramach racjonalności. Przywołuje poglądy krytyczne Giroux, a także poddaje ocenie interpretacje Gadamera, by ostatecznie naświetlić idee komunikacyjne w ujęciu Habermasa. Poglądy te, sprowadzane do wspólnej podstawy, jaką jest racjonalność, mogą – zdaniem Główczewskiego – stać się punktem wyj-

³ Zob. J. W. Burszta: *Antropologia kultury...*, s. 158.

⁴ W. Świątkiewicz: *Region i regionalizm w perspektywie antropocentrycznego paradygmatu kultury*. W: *Regionalizm polski u progu XXI wieku*. Wrocław 1994, s. 23.

⁵ S. Ossowski: *O ojczyźnie i narodzie*. Warszawa 1984. Autor następująco definiuje ojczyznę ideologiczną: „Ojczyzna ideologiczna to obszar, z którym jednostka związana jest nie poprzez swoje bezpośrednie i osobiste doświadczenia. Ojczyzna ideologiczna to ojczyzna narodowa.”

⁶ Tenże: *Z zagadnień psychologii społecznej*. Tenże: *Dzieła*. T. 3. Warszawa 1967, s. 217–221.

ścia teorii edukacji opartej na różnicy (regionalnej), ujmowanej w wymiarze lokalnym. Praktyka i obserwacja zjawisk kulturowych w społecznościach lokalnych dowodzą, iż przytoczone poglądy filozoficzne nie do końca pozwalają na rzetelną interpretację zjawisk, ponieważ, jak zauważa autor, „[...] mamy w tych opisach do czynienia z podmiotem zdecentrowanym, wyłaniającym się, określanym poprzez życie codzienne”⁷.

Jeśli natomiast przyjmie się teorię, która ujmuje zjawisko regionalizmu jako ucieczkę człowieka przed zagubieniem wywołanym procesami globalizacyjnymi, to można je rozpatrywać z punktu widzenia koncepcji humanistycznych.

Zgodnie z nimi każdy człowiek powinien mieć możliwość rozwoju własnej tożsamości dzięki uczestnictwu w budowaniu świata, między innymi poprzez tworzenie kultury. Irena Wojnar na poparcie tej tezy przytacza poglądy psychologa Jerome'a S. Brunera, który reprezentuje orientację myślenia o kulturze skoncentrowanego na sposobie tworzenia i przetwarzania znaczeń. Zwraca on uwagę na dwa aspekty tzw. kulturalizmu. „W skali makro kultura jest systemem wartości, praw, wymiany, zobowiązań, sposobności, siły; w skali mikro ujawnia, w jaki sposób kultura makro wyraża się w konkretnych jednostkach, strukturuwaniu przez te jednostki rzeczywistości i znaczeń.”⁸ Składa się zatem na tożsamość jednostki.

Skoro więc budowanie tożsamości jest jedną z kluczowych powinności społecznych, tym samym wchodzi w krąg zadań edukacyjnych.

K. Kossak-Głowczewski, podejmując problematykę edukacji regionalnej, pisze, iż regionalność oznacza „[...] łączenie tego, co podmiotowe i jednostkowe, z tym, co zewnętrzne i pozajednostkowe, czyli subiektywne i obiektywne, ogólnospołeczne i indywidualne [...] jako przestrzeni umożliwiających mediację, dialog, czyli komunikację społeczną”⁹.

Definicja ta zbieżna jest z postulatami pedagogów humanistycznych, którzy w swym programie uwzględniają „[...] uzdolnienia do myślenia i działania twórczego, kształcenie umiejętności komunikowania opartych na zdolności do negocjacji i umiejętności uważnego wysłuchiwanie innych ludzi”¹⁰.

Wynika z tego, iż edukacja regionalności ma wyraźny kontekst aksjologiczny, może stać się „sposobem myślenia i działaniem zorientowanym na wartości” i dopomóc w rozwiązywaniu etycznych dylematów współczesności. Odwołując się powtórnie do myśli Ossowskiego, można stwierdzić, iż ojczyzna prywatna wyrasta ze świadomego orientowania się ludzi na wartości regionu, które decydują o ich odrębności.

⁷ K. Kossak-Głowczewski: *Edukacja regionalna...*

⁸ I. Wojnar: *Kształcenie ogólne w perspektywie kultury humanistycznej*. W: *Kultura inspiracją kształcenia ogólnego*. Red. I. Wojnar, J. Kubin. Warszawa 1998.

⁹ K. Kossak-Głowczewski: *Edukacja regionalna...*, s. 255.

¹⁰ I. Wojnar: *Humanistyczna pedagogika – w nieprzyjaznym otoczeniu*. W: *O nowy humanizm w edukacji*. Red. J. Gajda. Kraków 2000.

Aksjologiczny wymiar edukacji regionalnej proponuję rozpatrywać w kategorii postaw¹¹. S. Nowak podaje następującą definicję postawy: „Postawą pewnego człowieka wobec pewnego przedmiotu jest ogół względnie trwałych dyspozycji do oceniania tego przedmiotu i emocjonalnego nań reagowania oraz ewentualnie towarzyszących tym emocjonalno-oceniającym dyspozycjom względnie trwałych przekonań o naturze i własnościach tego przedmiotu i względnie trwałych dyspozycji do zachowania się wobec tego przedmiotu.”¹² Autor podkreśla, iż „postawa jest zawsze postawą wobec czegoś”, a więc subiektywnym odniesieniem do przedmiotu.

Według koncepcji S. Nowaka postawę budują trzy komponenty: emocjonalno-oceniający, poznawczy i behawioralny. Autor przypisuje zasadnicze znaczenie składnikowi oceniająco-emocjonalnemu, traktując go jako konieczny i wystarczający warunek wyrażenia postawy, a – za Florianem Znanieckim – akcentuje czynnik humanistyczny, zakładając, iż komponenty postaw przyjmują różne wartości bez sytuacji zerowej. S. Nowak wyodrębnia więc cztery kategorie postaw:

„1) postawy emocjonalno-oceniające wobec przedmiotu postawy, przy braku wiedzy o nim i braku jakichkolwiek działań wobec niego, tzw. *asocjacje afektywne*;

2) postawy zawierające obok komponentu emocjonalno-oceniającego komponent poznawczy, tzw. postawy poznawcze lub *postawy zintelektualizowane*;

3) postawy behawioralne, *nakierowane na działanie*, mieszczące w swym zakresie emocje i oceny oraz dyspozycje do aktywności;

4) postawy zawierające wszystkie trzy komponenty, *postawy pełne*.”¹³

Traktowanie regionalności jako szeroko pojętej edukacji kulturalnej nie tylko w odniesieniu do młodzieży szkolnej, ale też środowisk lokalnych, może przyczynić się do podniesienia w społeczeństwie poziomu kulturalnego i wrażliwości na wartości.

Pilnym zadaniem pedagogów staje się stworzenie systemowej koncepcji edukacji regionalnej w społecznościach lokalnych, etnicznych. Regionalizm może być również rozpatrywany w kontekście europejskim, na co zwróciła uwagę Krystyna Heska-Kwaśniewicz, zestawiając regionalizm z mitem o Anteuszu, o związku człowieka z Matką-Ziemią¹⁴. Jest bowiem tak, jak napisał Czesław Miłosz: „Zakorzenie jest zapewne stałą potrzebą natury ludzkiej. Może łączy się to z prawami ludzkiego organizmu, a ściśle z prawami rytmu. To, co znane

¹¹ Metodologię badań nad postawami opracowali: Stanisław Nowak oraz Mirosława Marody. Zob. S. Nowak: *Teorie postaw*. Warszawa 1973; M. Marody: *Sens teoretyczny i sens empiryczny pojęcia postawy*. Warszawa 1976.

¹² S. Nowak: *Teorie postaw...*, s. 23.

¹³ Por. tamże, s. 25 oraz M. Marody: *Sens teoretyczny...*, s. 24.

¹⁴ K. Heska-Kwaśniewicz: *Regionalne literackie treści nauczania*. „Polonistyka” 1998, nr 5, s. 282.

i swojskie, pozwala utrzymać ten sam rytm wewnętrzny, o którym mało wiemy, co nie znaczy, że nie istnieje. Zmiana środowiska powoduje zakłócenie rytmu i duży wydatek na przejście do rytmu nowego. Nie ulega wątpliwości, że przywiązanie ludzi do miejsc jest wysoce tajemnicze i pozwala na różne interpretacje. Pewnie mieliby tu coś do dodania naukowcy zajmujący się obyczajami zwierząt i ptaków, zwłaszcza ścisłą terytorialnością każdego przedstawiciela gatunku i obroną własnego terytorium. Osiadłość tedy byłaby przyrodzoną, a upowszechniony w tym stuleciu los wygnańców oznaczałby dla ludzi zakłócenie naturalnego ładu.”¹⁵

Wielką rolę w kształtowaniu współczesnego świata odgrywają media, za których pośrednictwem zjawiska lokalne stają się ogólnodostępne, niekiedy jednak zawarte w nich idee ulegają zniekształceniu i pomieszaniu. Zwrócił na to uwagę Milan Kundera, tworząc bardzo obrazowe pojęcie „imagologia”, które tak wyjaśnia: „W ciągu ostatnich lat wszystkie ideologie upadły: ich dogmaty zdemaskowano ostatecznie jako iluzje i ludzie przestali brać je poważnie [...]. Rzeczywistość była silniejsza niż ideologia. I w tym sensie imagologia odniosła historyczne zwycięstwo nad ideologią.”¹⁶

Współczesna humanistyka podaje, iż globalizacja świata pociąga za sobą przejście od dwuwymiarowej przestrzeni euklidesowej, z podziałem na jej „centrum” i „peryferie” wraz z wyraźnie zaznaczonymi granicami, do wielowymiarowej przestrzeni globalnej z jej nieciągłymi i wzajemnie się przenikającymi subprzestrzeniami¹⁷. Świat poznajemy takim, jakim się go pokazuje, a nie takim, jakim jest faktycznie.

Z pojęciem globalizacji wiąże się homogenizacja, z socjologicznego punktu widzenia pojmowana jako proces ujednolicania, wzajemnego upodabniania się poszczególnych elementów życia społecznego – świadomości, postaw, zachowań jednostek i grup. Rezultat tego procesu, charakterystyczny dla nowoczesnych społeczeństw, stanowi przeciwieństwo zróżnicowania społecznego.

Globalizacja nie zawsze jednak pociąga za sobą homogenizację treści. Często jest początkiem promowania tradycji kulturowej (daje się to zaobserwować na przykład w regionie kaszubskim i na Śląsku). Jeden z jej składników to kultura ludowa. J. W. Burszta określa kulturę ludową jako typową dla warstwy chłopskiej, zorientowaną na tradycję i powtarzalność. Kultura ludowa stanowi w zasadzie zamknięty krąg kulturowy i należy ją traktować całościowo: „Sztuka, wierzzenia i wiedza ludowa spletają się ze sobą. Wszystkie razem zaś powiązane z praktyką: z pracą, regulacją stosunków społecznych, z organizacją życia indywidualnego i zbiorowego. Kultura symboliczna funkcjonuje w codziennej praktyce życia tradycyjnych ludowych społeczności, a jej działanie nasila się w sytuacjach

¹⁵ Cz. Miłoś: *Szukanie ojczyzny*. Kraków 1992, s. 189–190.

¹⁶ M. Kundera: *Nieśmiertelność*. Warszawa 1995, s. 133.

¹⁷ Tamże, s. 159.

świętecznych, ale się do nich nie ogranicza.”¹⁸ Kultura ludowa jest swoistą formą kultury regionalnej o niekwestionowanej wartości, skupioną wokół tradycji, cechującą się na ogół ustnym przekazem oraz szczególnym typem religijności.

W przeszłości kultura ludowa rozwijała się w zamkniętym kręgu społecznym, była zachowawcza, kultywowała wartości regionalne. Obecnie, na skutek masowego komunikowania, przenika do niej jako alternatywa kultura popularna. Niektóre elementy kultury ludowej poddawane są stylizacji albo stają się inspiracją do szukania nowych form wyrazu. Takie zjawisko J. Burszta nazywa folkloryzmem¹⁹ i traktuje je jako przedłużenie folkloru tradycyjnego. Folkloryzm w odróżnieniu od folkloru jest działalnością świadomie inspirowaną, kierowaną przez managerów, niekiedy ideologów, często ma charakter spektakularny, a nade wszystko komercyjny.

Folkloryzm nie jest zatem początkiem regionalizmu, lecz wyborem tradycji; wzmacnia poczucie lokalności, regionalnego zakorzenienia, przypomina dawne wierzenia, zachowania, systemy wartości. Stanowi formę pomostu między globalizującym się światem a „małą ojczyzną”.

Przedstawiłam proces przechodzenia społeczeństw od kultury globalnej do regionalnej, wywołany czynnikami psychologicznymi i socjologicznymi – poszukiwaniem przez człowieka swojego miejsca w zhomogenizowanym, globalnym świecie. Istnieją również argumenty przemawiające za odwrotnym kierunkiem tych procesów: od regionalizacji do globalizacji, które w ujęciu aksjologicznym mogą dać człowiekowi większą szansę na znalezienie własnej tożsamości.

Ujmowanie regionalizmu w kategoriach aksjologicznych wymaga stworzenia metod, które pozwolą osiągnąć zamierzone cele edukacyjne w społeczeństwie poprzez kształcenie postaw regionalnych.

¹⁸ A. Kłoskowska: *Kultura*. W: *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*. Red. A. Kłoskowska. Wrocław 1991, s. 17–50.

¹⁹ J. Burszta: *Kultura ludowa – kultura narodowa*. Warszawa 1974.

**Problems of cultural education
– from regionalisation to globalisation**

S u m m a r y

The subject matter of this paper is the role of regionalism in shaping the attitudes followed by the discussion on directions of some important social processes. The discussion has been aimed at answering the questions referring to directions of establishing one's identity: from the regional to global, or from globalisation to regionalism. It seems, and the arguments are given here, that the path in the process of cultural education should lead from regionalism to globalisation.

Making man orientated on to the values of the region and local bonds causes establishing of the feeling of the regional identity interpreted as a certain form of the well-rooted mentality. It can be obtained during the process of regional education which can be organised in a parallel way as a process of formation of attitudes: from cognitive through emotional to the sphere of will. Such a way of thinking may help create systematic solutions in the field of and regional education based upon the humanistic idea of man and thus increasing its axiological aspect.

**Axiologische Probleme der kulturellen Edukation
– vom Regionalismus zum Globalismus**

Z u s a m m e n f a s s u n g

Thema des Artikels ist die Rolle des Regionalismus bei der Bildung von menschlichen Einstellungen und die Diskussion über die Richtungen von wichtigen gesellschaftlichen Prozessen, was über die Identitätsform: vom Regionalismus zum Globalismus, oder vom Globalismus zum Regionalismus entscheiden sollte. Wie es scheint, und dafür wurden im Text Argumente vorgebracht, sollen die Wege der kulturellen Edukation vom Regionalismus Zum Globalismus führen.

Wenn der Mensch auf die Werte seiner Region und auf lokale Bande gerichtet ist, wird er seiner regionalen Identität bewusst. Diese wird im Laufe der regionalen Bildung gestaltet, die von der Erkenntnis über Emotionen zum Willen führt. Solche Überlegung lässt, manche systemhafte Lösungen im Bereich der regionalen Edukation schaffen, die eine humanistische Konzeption des Menschen annimmt, was ihren axiologischen Aspekt noch erweitert.